

Szív és test az apokalipszis közelségében

Ha levelet írok Izraelbe, egyszerre képzelem el ókori és középkori elődömet, aki a diaszpórában bolyongva, minden életbevágó kételyére *otthonról*, azaz Izraelből, vagy legalábbis a Kelet szellemi központjaiból, várta a kérdés megoldását – avagy a nagyvilágban megszerzett tapasztalatát az egyre távolodó, virtualizálódó otthonával kívánta megosztani. Az internet korában szinte maga a „levél” szó/fogalom is a múzeumi vitrinbe való kommunikációs eszközzé vált. Az emberek nem leveleznek: az információ, a vélemény is egyre inkább globalizálódik és uniformizálódik. Az az egyetlen üzenet (levél) jut el a címzettekhez, amely mögött minél nagyobb hatalom és pénz áll.

Ha Izraelbe írok levelet Budapestről, magamnak is írok, mert négy éve ott töltöm időm nagy részét. Ez a kettős létezés arról is meggyőződött, hogy ha valamikor, akkor most van a leginkább szükség erre a levélre. Mert a globalizálódott és médiumok uralta információáramlás korában nemcsak a beszéd szűnt meg az emberek között, de a sokszínű tapasztalatok, vélemények kicserélésének a lehetősége is. Így a világjelenséggel párhuzamosan: zsidók és zsidók közötti beszéd lehetősége is elvékonyult.

Valaha Európából feladni egy levelet, vándor-kereskedők megbízhatóságára, tengeri viharok szeszélyére, rablókat és kalózkodat elkerülő szerencsére s még sok egyéb viszontagság legyőzésére volt szükség. A levelek évekig vándoroltak, mint a tengerbe dobott palackba zárt üzenetek, de mégis ezen a kommunikáción keresztül: egy nép és kultúra tartotta fenn magát – a közös nyelv(ek), közös történelmi emlékezet és közös fogalmak révén. A vallás mellett bizonyára ez az információpulzálás, az egymásról tudás vágya tartotta fenn a folyamatos kommunikáció igényét. S mindaz, ami mögötte lüktetett: az egymás iránti szolidaritás, vagy inkább: a saját népnek, rokonnak, testvérnek azonosítás érzése – ami a levelezés szükségletében is megnyilvánult. Mint az egyes családok életében is: amíg leveleznek egymással, azaz élénk az érdeklődés egymás sor-

sa iránt, addig élnek a családi szálak és kötelékek. A ma oly divatos családfakutatás nem ide tartozik – inkább ennek az érzésnek a hiányára s az érte érzett nosztalgiára világít rá.

E levél megírása előtt (de hiszen már azt írom) látnom kell a levélírás aktusának szereplőit: ki írja a levelet és kinek? És a levél tartalmát milyen közösségben olvassák fel? Azaz: intézményesen és informálisan kik gondolkodnak el ennek a levélnek a tartalmán? Kik válaszolnak rá? Kik között folyik a levelezés?

Ugyan ismét létezik – hál’ istennek – Izrael, de az izraeli társadalom annyira hasonult a világhoz, hogy bajos meglátnom benne a levelem címzettjét. És persze, ki vagyok én? A levélíró. Akihez eljutott (hogyan?) a felkérés Izraelből. Hozzám, akinek az életében az oly sokszínű fogalom: Izrael, megannyi változáson ment át, s megy át a mai napig – a jelenkori történelem, s benne a saját történetem, szerencsekerekének forgása szerint.

E kettős élet (és életforma) tapasztalata mondatja velem, hogy ha valamikor, akkor most van szükség az ó- és középkorban kipróbált személyes kapcsolataira, tapasztalataira: a középkor s a még azelőtti közösség melegére, szolidaritásérzésére: beszédviszonyára. Mert az összes tömegkommunikációs eszköz technikai lehetősége nemhogy közel hozná az egykori család tagjait, hanem épp ellenkezőleg: végtelen messziségbe távolít el egymástól bennünket. Ha lehetne még kapni (biztos, csak utána kellene járnom), ezt a levelet sem komputeren írnám, de külön tollszárból és acéltűből összeszerelhető tollal. Soronként a tintás üvegbe mártogatva az eszközt, amellyel

2005-ben az *Eretz Acheret* című, kéthavonta megjelenő izraeli folyóirat, ahol több magyar-zsidó témájú írásom jelent meg, „Levél Izraelbe” címen felkérte külföldi munkatársait, hogy írjanak a diaszpóra és Izrael viszonyáról. Ezúttal nem értek rá a régi bevált fordítóim, s a fiatal, kipróbálandó átültető munkáját – aki hűen szeretne volna visszaadni a mondandómat – nem fogadták el. (Amit nem is csodálok.)

még én is írni tanultam az általános iskolában. Felelősségemet így jobban átgondolva írhatnám e sorokat (kezddhetem az egészet előlről, ha egy pacnit ejtek a levélpapíroson), s a lassú írás folyamatában magam elé tudnám képzelni a személyt, akinek írok, s azt a történelmi kort, azt a helyzetet, amiben ő most éppen él. Hiszen az a levélíráshelyzet, amibe most kerültünk – nevezetesen, hogy éppen én írom a levelet s éppen ebbe a folyóiratba – személyes, s nem intézményes életmozzanatok hosszú regényének a folyamánya – ami azzal kezdődött, hogy kiábrándulva marxizmusból, a beat(hippi)kultúrából, valami mást keresve többéves csavargásom során bekopogtam egy izraeli követségre vízumért, majd a Sínai-félszigeten keresztül – mint őseim – egy Bibliával mint guidebookkal a kezemben, 1981-ben egy fillér nélkül Izrael földjére érkeztem.

•••

1990/91-ben „véletlenül” (persze minden véletlen: irányított) tanultam Izraelben, az első Öbölháború idején, amikor egy új és fontos tapasztalatot éltem át – amellyel ha a médiumokon keresztül ismerkedem meg, akkor épp az ellenkezőjéről szerzek tudomást. A saját bőrömmön éltem át a határtalan gyűlölet lávaömlését. Egy háborút, amelynek sem a kiváltó konfliktusához, sem hadviselő feleihez Izraelnek semmi köze nem volt, s mégis Izrael ellen fordult. S benne az internacionális – a szó szoros értelemben *határtalan* – veszélyeztetettséget ismerhettem meg a *Scud*ok Izraelre kilövésekor. E figyelmeztetés üzenetét még mindig nem fogták fel, sem a világban, sem Izraelben. Ha így történt volna, nem hitt volna sem a világ, sem Izrael nagy része a folyamatban, amit az Oslo nevű igencsak messzi, s más éghajlatú városhoz kötnek. Ez a messziség, mint szimbólum, pontosan megvilágítja a realitást, amellyel az úgymond (kétélű) közel-keleti konfliktust hivatott „megoldani”. Ugyanis a világ és a felek (izraeliek és palesztinok) a „megoldással” egy olyan városban próbálkoztak, amelynél messzibb főváros nincs is, s ami éghajlatát (tehát mentalitását) nézve a legellentétebb annak az országnak az éghajlatával (tehát az ott lakók mentalitásával), amelyik problémáinak a „megoldására” hivatott. Az igazság – ez a szép, az isteni benne – mindig érvényesül, ha nem is feketén-fehéren. Ez a messzeség és idegenség nemcsak a megoldás lehetetlenségét mutatta meg, de magát a „megoldást” is.

Hiszen a világ (vagy a „nemzetek közössége” – ez a szemantikailag is leleplezően abszurd abszt-

rakció) nem magát, nem a saját berendezését, nem a saját természetét akarja megváltoztatni („megoldani”), hanem, mint valami elzárt laboratóriumban, a tűz és víz összebékítésével épp a Közel-Keleten kísérletezget. Ez a tűz és víz a világnak a saját lelkében, kultúrájában és társadalmi és gazdasági, erkölcsi, civilizációs viszonyai-ban pusztít s fenyeget új apokalipszissel. Izrael egész ókori és újkori történelme alatt a világ laboratóriuma volt. Ez példa nélküli szenvedésének a forrása, de példa nélküli életben maradásának a csodája is. A „legyetek szentek!” felszólítást akként is lehet (szerintem kell) értelmezni, hogy fogadjátok el ezt a borzalmas-gyönyörű sorsot. „Legyetek a világ a laboratóriuma!” A sorssal magával – nem véletlenül az Auschwitzban magáról gondolkodó zsidó sors példáján keresztül – sokat volt alkalmam gondolkodni az elmúlt években, honfitársam, barátom és kollegám, Kertész Imre Nobel-díjas regénye kapcsán. Az ő igen nehezen érthető, felfogható Auschwitz története épp attól különbözik a sok-sok ezer hasonló narratívtól, hogy ő a maga „sorstalanságát” sorssá, a saját sorsává akarta tenni. Ha ez a sors Auschwitzban végződik, akkor azt a sorsot kell vállalni. S nem elfelejteni, nem „megoldani”, mássá lenni, hanem azzá az egyénné, azzá a néppé, amely az egyik főszereplője volt az emberi civilizáció történelmének mély- vagy csúcspontjának. (Nem országok, vagy egy földrész, hanem az ember történetének e végzetes mozzanatáról beszélek: amelynek az áldozati oldalán a zsidók, kétezer év után először tisztán mint egységes nép álltak sok-sok nációból összeállt ellenségeikkel szemben.) Hadd idézzem egyik legaktuálisabb mondatát, a Nobel- (Jób-)díját átvevő beszédéből: *„Auschwitz óta semmi sem történt, ami Auschwitzot visszavonta, ami Auschwitzot megcáfolta volna. A Holocaust az én írásaimban sosem tudott múlt időben megjelenni.”*

Nincs kegyetlenebb, elszomorítóbb, mint ez a mondat. Mint ez az igazság. De nincs felszabadítóbb, reményteljesebb, mint felismerni ezt az igazságot – mert az igazság birtokában lenni, azaz szembesülni: az maga a szabadság forrása és állapota. Mert általa megismerhetjük, és saját sorsunkká tehetjük az életnek azt a keretét, amely nekünk adatott. Csak így nyerhet értelmet az életünk. Csak így lehetünk hallhatatlanok. S ha zsidóknak születünk, akkor a zsidó sorsból kell a saját sorsunkat megnyerni. Az apokaliptikus keretek között, amelybe beleszülettünk s benne valamely rejtélyes és teljesen felderíthetetlen ok miatt „szent”-nek, azaz nem az általunk írott sorsunkkal azonosnak kell lennünk.

Ez egy olyan lelki és tudati kondíció, amely egészen más megvilágításba helyezi azokat a méltán apokaliptikus mindennapokat, amelyekben Izrael immár három éve láthatóan él. (Láthatóan, mert alapjában véve: fönnállása pillanata óta ebben a borzalmas igazságban él. Az igazság keretei között, amely nem engedi az írónak, hogy Auschwitz jelenségéről múlt időben beszéljen.) Csak egy ilyen, elsősorban önmagunkkal kegyetlen szembenézés adhat – nem értelmet vagy árat –, hanem sorsot a nem is képletesen, de a próféta képzeletét felülmúló, valóságos vérpatáknak. Olyan Izraelt szeretnék látni, s ehhez a magam lehetőségeit, tehetségét (ha van) hozzátenni, amely betölti a maga sorsát. Amely mindent elkövet, hogy a sorsával azonos legyen.

•••

Nem nehéz belátni, hogy a világ fordulópontjához jutott. Ennek csak a politikai felszíne, hogy a Szovjetunió bukásával egypólusúvá vált a világ, s most megindult a küzdelem, hogy ki tölti be a megürült pozíciót? Az arab világ (Szaddám Huszein bukása után) már nem. Európa? Valamilyen furcsa és álságos európai–arab szövetség? (Amelynek élére Franciaország pályázik.) Megismételheti magát a történelem a mai technikai feltételek mellett, hogy a világ legnagyobb hatalmát új barbárok döntsék meg, mint két évezrede a Római Birodalmat? (A ma már világjelenség terrorizmus képes lesz rá?) Ezek a döntően politikai kérdések, amelyekhez Izrael politikai sorsa van hozzákötve. Törekenyen és veszélyesen, mert csak az Egyesült Államok szövetségének köszönhetően létezőnk. Ha például most Európától kellene függenünk: nem léteznénk. Igen veszélyes létezés az, amely egyetlen nagyhatalom, talán nem is örökké tartó pozíciójától és érdekeitől függ. Ezekre a nagyhatalmi folyamatokra nincs, soha nem is volt befolyása a zsidóknak történelmük során – s Izraelnek sincs. Sem a feszült és viszonylagos nyugalom hetei, hónapjai, sem a folytonos terror légköre ezen nem változtatnak, csak egyik pszichológiai állapotból a másikba kergetnek. A világ nagyhatalmi és civilizációs válságaihoz (amelyek egy spanyol kiűzetésben, egy *soában* s most Izrael félelmetes magára hagyatottságában mutatták meg magukat) csak annyi a közünk, hogy ama megfejthetetlen sorsra ítétség folytán az egész zsidó nép létét fenyegeti. (Izrael fenyegetettsége, ha nem is fizikai létében, de erkölcsileg mindenképp az egész világ zsidóságát fenyegeti – hiszen még egy központvesztést nem bírna elviselni a *soában* kis híján elpusztított nép.)

Akkor mihez van közünk? Mi az a cselekvés, amivel sorstalanságra ítéltségünk sorssá tehető.

•••

A kegyetlen felismerés, hogy nem kell a sorsunk „megoldására” törekedni. Mindent, vagy valamit is, „megoldani”. Sőt: talán semmit sem kell. Vagy inkább nem kell azt „megoldani”, ami nem az emberre bízott. A szóhoz-fogalomhoz: „megoldás”, vagy ismertebben: „végső megoldás”, is maga a katasztrófa, az apokaliptikus asszociálódik.

„Megoldás” helyett azt kell kérdeznünk, kutatunk, hogy hogyan élünk a bajainkkal? Hogyan viseljük el, éljük túl? Vagy: hogyan élünk? A szűk kereteket, hogyan töltjük meg a teljes étellel? Hogyan töltjük ki érdemesen ezt az életet értelmesen: azaz halandó létezésünkökből, hogyan fakasszunk valami halhatatlanságot?

Ahogy minden izraeli eszpresszó, buszmegálló és minden hely, ahol emberek megfordulnak fokozott figyelemnek, gyanúnak, ellenőrzésnek van kitéve – úgy kell az életünket erre a figyelemre berendezni. Mi szolgálja a túlélést? Az életet? Politikai, gazdasági, erkölcsi értelemben? S mivel a népként való létezés záloga a kultúra, mi szolgálja a kultúra megerősödését, begyökereződését, mint a tel-avivi homokba, mint a rajtuk fogpiszkálóként betűzködött csodálatos felhőkarcolók, amelyek oly büszkeséggel töltik el a szívem, ha megpillantom őket. Mi erősítheti meg ezt a kultúrát, ami oly zavarba ejtően bonyolult módon kapcsolódik nálunk sokfajta nyelvhez és hagyományhoz? S sokkal erősebben, vagy inkább más minőségű szálakkal a valláshoz, mint más népek és kultúráik esetében. Ezzel a kultúrával hatotunk csak a világra, amelynek fizikai létezésünk ki van szolgáltatva. Éppen ezért, itt, a szellem terepén őrizhetjük meg a függetlenségünket.

•••

Ezt a nagy bajban önmagunkra (és nem másokra) figyelmet, ezt a megnemesítő megigazulást, sorsunkkal való szolidaritást várom a mai Izraeltől – hiszen e „lángoktól ölelt kis ország” nevének a kiejtése (zsidónak, nem zsidónak egyaránt) ezt a veszélyt, ezt az aggódást, ezt az apokaliptikus közelséget intonálja. Ennek a veszélynek kell elindítani és erőssé tenni a levelezést Izrael és a diaszpóra között. Kikerülve a világ diskurzusát – s mint a régi korokban – megteremtteni a magunk kommunikációját. Nem azért, mert nem lennénk a világ szerves része – függésünk miatt sajnos jobban is, mint bárki –, hanem azért, mert a ka-

tasztrófában nem muszáj követni a diskurzust, amely nem először politikai és erkölcsi katasztrófába sodorta a világot. Ez a külön diskurzus (a Biblia mindkét könyvének diskurzusa) a mi feladatunk és felelőségünk.

Még az intifádák előtti időkben jutottam el fotográfusként egy szamaritánus pészahra, s készítettem riportot a Har Gerizimen élő közösséggel. Számomra az ő példájuk bizonyítja – mivé lettünk volna (szellemileg, sőt: fizikailag is pusztulásra ítélték), ha sorsunk nem vetett volna ki a világ hidegbe és forgatagába. Ha nem asszimiláltuk volna magunkba a világ sokszínű kultúráját, s e találkozásból nem újíttunk volna meg újra és újra – „megszüntetve és megőrizve” (hogyan egy marxista kifejezéssel éljek) magunkat. A diaszpóra zsidóságot (s benne magamat) ilyen vérfrissítőnek tekintem. S ezt a levelezést nem olcsó szolidaritási vagy nosztalgikus gesztusoknak és utazásoknak, hanem valódi vérkeringésnek szeretném tudni. 1948 óta helyreállt a természetes és egészséges állapot, van a zsidóságnak szíve: *Izrael és teste: a diaszpóra*. Nem a ki, hogy és hol él, hanem az oxigén számít, amit a szívbe érkező visz magával Izraelből, s az az oxigén is, amit a diaszpórában élő szív termel Cion szere-

teiben és felelőségében. A kapcsolat ereje, valódisága számít, az, hogy mit hoz létre ez a kapcsolat.

Mindezt részletezni, kifejtetni talán majd lesz alkalmam más levelekben. Egyet emelnék ki belőle. *A látást*. A kettős, a kívülről való: ezért kritikus vagy ironikus látást. (Mint egykori honfitársamét, Efraim Kishonét.) Ez az egyszerre kívüli és belüli pozícióból való látás talán a legnagyobb hozadéka az európai és észak-amerikai modern kultúrának, amelynek létrehozását nem jogtalanul oly jelentős részben a zsidóknak tulajdonítják. (Disszertációm a magyar zsidó kultúráról írom: az egész doktorátust e megfigyelésben foglalhatom össze: a zsidó – mert kritikus, mert kívülről néző – látás teremtette meg a modern magyar kultúrát.) Nekünk, a diaszpóranak, ezt a teremtő kívülállást kell képviselnünk minden nemzedékünkben Izrael irányában. Amit ha nem is kell elfogadni, de olyan diskurzusba kell helyezni, mint testvér beszédét a testvérevel. Ilyen diskurzus ma még létezik, és ennek a levelezésnek a kezdete azt ígéri, hogy szív és test egyaránt megértette a sürgető igényét.

Jeruzsálem, 2004. november

A segítő kéz mindig jelen van

Adója 1%-ával sokat segíthet.



alapítvány



HOLOKAUSZT TÚLÉLŐK TÁMOGATÁSA ÉS GONDOZÁSA
 JAFFE CSALÁDSEGÍTŐ SZOLGÁLAT • BÁLINT HÁZ
 NARANCSLIGET ADOMÁNYKÖZPONT • SZARVASI TÁBOR
 MARCIA PRESKY NŐI EGÉSZSÉGMEGŐRZŐ PROGRAM

Adószám: 19664651-2-42